

بحث في حقيقة شيخ صنعان

بقلم : احمد ناجي القيسي
الاستاذ المساعد في كلية الآداب

توطئة

ABDÜRREZZAK
(010533)

ان فريداالدين محمد العطار النيشابورى واحد من أكبر ثلاثة شعراء متصوفة في تاريخ الادب الفارسي بعد الاسلام ، هم سنائي فالعطار فجلائ الدين الرومي . وعلى الرغم من كثرة التذاكر ، أى الكتب التى ترجمت للشعراء والادباء ، التى ذكرته وروت لنا طرفا من أخباره لا يكاد يصح من تلكم الاخبار شيء عن تاريخ ولادته ونشأته وزواجه واسرته ودراسته واساتذته وشيخه الروحي ، واسفاره ووفاته ومقبرته ، وغير ذلك من شؤونه المختلفة . وقد ذكرت كتب التذاكر والادب والتاريخ لولادته ثمانية تواريخ مختلفة ، ولوفاته بضعة وعشرين تاريخا . وقد صح عندي ، بعد دراستها وتقلب النظر فيما روى معها من أخبار أن ولادته كانت بين سنة ٥٢٨ و ٥٣٦ هـ / ١١٣٣ و ١١٤١ م وان وفاته كانت سنة ٦٠٧ هـ / ١٢١٠ م ، وان وفاته كانت وفاة طبيعية ، غير ان اخبارا اسطورية تبين أن العطار كان قد استشهد على يد المغول عند فتحهم مدينة نيشابور (*) سنة ٦٢٧/١٢٢٩ م (وتذكر لهذا الاستشهاد تواريخ أخرى لا يصح منها شيء) .

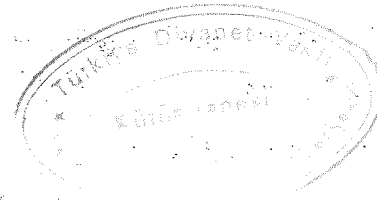
وكان العطار شاعرا من المكثرين ، فقد ترك لنا ديوانا ضخما ومجموعة من الرباعيات سماها مختار نامه وخمسة مثنويات هي منطق الطير وخسرو نامه وآلهي نامه ، ومصبيت نامه واسرار نامه ، كما ترك لنا كتابا نثريا واحدا ، في تراجم الصوفية ومناقبهم وأقوالهم هو تذكرة الاولياء . وتنسب الى العطار كتب كثيرة ، قد تبلغ المائة عدا ، ثبت عندي انها ألفت

(*) الصحيح ان فتح المغول لنيشابور كان سنة ٦١٨ هـ .

اللهجات الحديثة كما رأيت في العرض السابق .

خامسا - استحدثت اللهجات الحديثة الفاظا جديدة للنفي ، وهى الفاظ مركبة من « ما » و « هو » والشين فى المصرية و « ما » و « هو » فى السورية والعراقية والاردنية و « ما » وباء الجر الزائدة فى السعودية (١) و « ما » و « لا » والضمير ، و « لا » و « لا » أخرى والضمير فى السورية .
سادسا - أصبح النفي فى هذه اللهجات الحديثة نظاما تركيبيا بعد أن كان فى العربية الفصحى دلالة قاموسية .

11 ENLUL 2008

(١) انظر الهامش رقم (١) ص ١٢٥ .

KİTABEVİ • 314

Kapak
Minyatür

Dizgi - İç Düzen
Hülya Aşkın

Baskı
Çalış Ofset
Davutpaşa Caddesi No: 8
Topkapı - İstanbul

Cilt
Bayrak Matbaacılık

İstanbul, Mayıs 2007

ISBN 978-975-9173-36-4

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 0107-34-007408

Online Satış
www.kitabus.com

© KİTABEVİ Çatalçeşme Sk. No: 54/A Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: (0212) 512 43 28 -511 21 43 • Faks: 513 77 26

Mostarlı Ziyâî

Şeyh-i San'ân Mesnevisi

ABDÜRREZZAK → 010533 (TERK)

Hazırlayan
Müberra GÜRGENDERELİ

Türkiye Diyanet Vakfı İlahî Araştırmalar Merkezi Kütüphanesi Yavuz ARGIT Bölümü	
Dem.No.	123462
Tes.No.	89115 110512

KİTABEVİ

Abdürrezzak (10533 Trk)

Kûy-ı Yâr'da Bir Azîz: Şeyh San'ân Kıssası

Bilal Kemikli

Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Küfr-i zülf-i yâre virdüm dînümi îmânımı
Cân virürdüm görebilsem bir dahî cânânımı
Mostarlı Ziyâ'î

İslam kültürünün ve edebiyatının etkisinde gelişen eski şiirimizin temel konularından birisi de aşk hikâyeleridir. Aşk hikâyeleri, daha çok mesnevî nazım şekliyle müstakil eserler olarak ele alındığı gibi başka bir konu etrafında kurulan bir mesnevînin içerisinde küçük bir bölüm olarak da geçebilir. Bu hikâyelerden bir kısmı zamanla büyük bir şöhrete ulaşmış olması dolayısıyla bir yandan klasik şiir içerisinde mazmuna dönüşürken, öte yandan da halk âşığının konusu olarak folklorik bir mâhiyet kazanmıştır.

Bu makalenin konusunu teşkil eden Şeyh San'ân kıssası, klasik şiirimizde dikkat çeken bir özelliğe sahiptir. Bu kıssa, başlangıçta Ferîdüddîn-i Attar'ın ünlü eseri *Mantiku't-tayr*'in içerisinde ele alınmıştır. Bilindiği gibi, *Makâlâtü't-tuyûr*, *Makâmâtü't-tuyûr* ve *Tuyûrnâme* gibi isimlerle de anılan *Mantiku't-tayr* alegorik bir üslupla şairin tasavvuf düşüncesini anlattığı bir mesnevîdir. Hüdhüd'ün kılavuzluğunda Kafdağı'ndaki Sîmurg'a (Ankâ') ulaşan kuşların hikayesini ele alan bu eserin bir bölümünde Şeyh San'ân'ın yaşadığı aşk tecrübesi anlatılmaktadır. Bu eserin daha XIV. yüzyılda Gülşehrî tarafından dilimize aktarılmasıyla kıssa da Türk şairinin dikkatlerine sunulmuştur. Bilâhare Mostarlı Ziyâ'î'nin *Kıssa-ı Şeyh Abdürrezzak* ismiyle müstakil bir mesnevînin teşekkülüne imkân verdiğini görüyoruz¹. Böylece bir mesnevînin parçası olan kıssanın başlı başına bir aşk mesnevisi haline dönüşmesi tamamlanmış oluyor.

Şeyh San'ân kıssası sadece müstakil bir mesnevîye dönüşmekle kalmamış, tıpkı Halâc-ı Mansûr etrafında teşekkül eden mazmunlarda olduğu gibi, klasik şairin bilhassa gazellerinde temel kaynaklardan biri haline gelmiştir. Mesela klasik şiirin estetik dünyasından yararlanmakla birlikte ona karşı ilk ciddi muhalif arayışları da başlatan şairlerden birisi olan Namık Kemâl, Şeyh San'ân'ın kıssasına atıfta bulunarak, aşk ülkesine yöneldiğinden tıpkı San'ân gibi Kabe'de mukim müminlerin imanına elveda dediğini söyler:

Azm-i dârü'l-mülk-i aşk ettim yine San'ân-misâl
Sâkinân-ı Ka'be-i îmâna kıldım elvedâ

Hikâyesi kısaca aşağıda izah edilecek olan Şeyh San'ân, aslen Yemenli olmakla birlikte Anadolu'ya Mekke'den gelmiştir. Dolayısıyla burada Kâbe'nin sembolik çağrı-

¹ Bu mesnevî, *Şeyh-i San'ân Mesnevisi* (Haz. Müberra Gürgendereli, Kitabevi yayınları, İstanbul, 2007, X+231) adıyla yayımlanmıştır.

şımalarını bir kenara bırakalım, sadece oradan gelerek Rum illerinde bir İsevi'nin kızına meftun olma ve bu uğurda dine ve imana ulaşmaya değin sahip olunan değerleri ve kanaatleri değiştirme fikri şaire zengin bir anlatım fırsatı vermiştir. Namık Kemâl belki de bu mazmunu Fuzûlî'nin şu beytinden mülhem kullanmıştır:

Şeyh-i San'âna bir dem oldu yâr
Terk-i dîn etti bağladı zünnâr

Ulemâ aşkı farklı zâviyelerden bakarak hakîkî, mecâzî veya platonik gibi çeşitli kavramlar muvacehesinde tasnif ededursun, Fuzûlî'nin, San'ân'ın kıssasından yola çıkarak tevhitçi bir tanıma ulaşmasına mani değildir. Diyor ki, aşk, her şeyden evvel terktir; nitekim aşk, Şeyh San'ân'a bir dem yâr olmuş ve onun dînî kayıtları terk ederek mâşûkun öngördüğü ritüellere uymasını sağlamıştır. Aşk, değiştiriyor ve dönüştürüyor. Bu değişim ve dönüşümün adı, şair Kavî'nin lisânında *âyin-i San'ân* oluyor.

Bağladım zünnârı ammâ merd elinden bağladım
Özgedir dînim benim âyin-i San'ân özgedir

Kavî, kendisinin de bir güzel uğruna zünnâr bağladığını söylüyor. Papazların bir alâmet olmak üzere bellerine bağladıkları zünnâr da klasik şiirimizde mazmun olarak kullanılmıştır. Bu gelenek içerisinde ucu püsküllü olan zünnâr, bu yönüyle saçâ benzetilirken, bunu takınan ruhbanlardan mülhem tasavvufî dilde hizmet ve riyâzet anlamında da kullanılmıştır. Bu bakımdan Kavî, hem *zünnârı* hem de *âyin-i San'ân*'ı kullanarak, zünnâr ve San'ân arasındaki ilgi dolayısıyla anlamı zenginleştirir. Fakat bunu yaparken, âyin-i San'ân'ın özelliğine işaret eder. Nitekim aşk, âşığın ve mâşûkun yaşadığı "bir özge" tecrübedir. Bu yüzden diyor, benim sevgili uğruna zünnâr bağlamam her ne kadar San'ân'ın tecrübesini akla getirse de benim yaşadığım çok özel ve biricik bir haldir.

Şeyh San'ân kıssası, sadece klasik şiirin estetik dünyası içerisinde kalmamıştır; halk hikâyecilerinin de müracaat ettiği konulardan biridir. Halk lisânında Şeyh Sinan, Şeyh Senan ve Şeyh Sananî gibi adlarla da anılan San'ân'ın hikâyesi, "Şeyh-i Senan ve İbâre Sultan" ve "Şeyh Sen'ân ve Penek Padişahının Kızı Sarıkız" gibi isimlerle ve farklı varyantlarıyla kıssahân âşıklar tarafından tahkiye edilmiştir. Bu halk hikâyeleri, Şeyh San'ân etrafında bir efsanenin oluşmasını sağlamıştır. Bu efsanede Kıpçak Türklerine İslam'ın evrensel mesajını sunan davetçilerle sarışın Kıpçak kızlarının hatıraları birlikte yaşatılmaktadır. Nitekim Erzurum yöresine ait "Sarı Gelin" türküsünü de bu efsaneyle ilişkilendirenler vardır².

Kısaca işaret edildiği gibi, kıssanın ilk anlatıcısı olan Feriduddin-i Attar'dan itibaren kültür ve edebiyat dünyamız içerisinde çoğaldığına tanık olmaktayız. Ancak evvelce de işaret edildiği gibi, konu müstakil bir eser olarak sadece Mostarlı Ziyâ'î tarafından kaleme alınmıştır. Bu demektir ki, edebiyat tarihimiz içerisinde farklı dönemlerde birçok şair tarafından kaleme alınan diğer iki kahramanlı aşk mesnevîlerine nazaran pek dikkat çekmemiştir. Mostarlı Ziyâ'î'nin eserinin adı *Kıssa-ı Şeyh*

² Bu hikâyelerin bir varyantı için bkz: Fahrettin Kırzioğlu, "Allahuekber Dağları Üzerine", *Ülkü*, III (27), 1949, 16-18. Hikâyenin bir özeti için ve türküyü ilişkisi bakımından bkz: Yunus Zeyrek, "Sarı Gelin Türküsü ve Efsanesi", <http://w3.gazi.edu.tr/web/zeyrek/sar.htm>, (23.07.2007)

Attar Feridüddin

012222 4229

Abdurrazzak

010 533 00

TELLI, Parvin & MAHDIAR, Meisam. Barthesian narrative codes as a technique for the analysis of Attar's 'Sheikh San'an'. *Persian Literary Studies Journal*, 3 / 4 (2014) pp. 57-71.

MADDE YAYIMLANDIKTAN
ARA GELEN DOKÜMAN

21 Ocak 2016

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

25 Temmuz 2018

- 2199 ALEXIDZE, Marina. Le cheikh Sana'an et Tiflis /
Tbilissi. *La Géorgie entre Perse et Europe. Sous
la dir. de Florence Hellot-Bellier et Irène Natchkebia.*
Paris: L'Harmattan, 2009, pp. 73-85. Convert to
Christianity but still revered by Muslims. Abstract(s):
Georgian & English

Abdürrezzak
010533